

HORVÁTH BOLDIZSÁR

„HUNGARUS IKERCSILLAGOK” AZ ORVOSTUDOMÁNYBAN

2018-BAN EGYÜTT ÜNNEPELTÜK
SEMMEWEIS IGNÁC FÜLÖP ÉS MARKUSOVSZKY LAJOS JUBILEUMÁT

*„Ha valaki nem lehet a fény forrása,
akkor legalább lámpavivőként világítsa meg mások útját”*

Markusovszky Lajos

A jubileum szó héber-latin eredetű. Ezt 25. évfordulóra, vagy annak szorzójában használjuk. A 2018-as év nemcsak Semmelweis Ignác Fülöp születésének, hanem Markusovszky Lajos halálának is jubileuma volt. Ezért különös 2018 a magyar és egyetemes orvos történelemben: két csillag együttállása az orvoslás története egén. A két orvos géniusz kapcsolatáról több tanulmány is született. A vissza-visszatérő megemlékezések ébren tarthatják emlékezetünket, táplálhatják kultuszukat. (1–25) Semmelweis Ignác Fülöp, az anyák megmentője születésének 200. évfordulóját, az emlékezet kormányhatározat is támogatta (1872/2017 Korm. határozat) – és ez évben Markusovszky Lajos a hadisebész, a nagy orvos-szervező, az *Orvosi Hetilap* alapítója halálának 125 éves évfordulójára is emlékezhetünk.

Az „ikercsillagok” feltűnése bizonyosan nem teljesen véletlen. Életútjuk párhuzamosága kézenfekvő. Semmelweis és Markusovszky orvosi szemlélete és együttműködése példaértékű. Markusovszky a máig is az orvoslás tudományát szolgáló *Orvosi Hetilap* megalapítója három évvel korábban született, és 21 évvel túlélte az anyák megmentőjét. Mindketten hungarusok, máig vitatott etnikai eredettel. Érdemes e kérdést megvizsgálni.

A jubileumi év kétnapos zárőnnepségén Pécsen kétszer is elhangzott: Semmelweis talán osztrák volt, vagy a bécsiek osztráknak tartják (?). Ez biztosan cáfolható, bár az egyetem jó részét és a nagy felfedezését Bécsben tette, de más indok nem lehet. Felmenői közismerten budai svábok (*Ungarndeutsche*) voltak, ők – mint túlnyomó többségük – Bajorországból érkeztek három generációval korábban a budai Tabánba (németül: *Raitzenstadt*). Beépültek a társadalomba, de megőrizték anyanyelvüket és kultúrájukat. Így Budán németül – budai sváb dialektusban –, míg Pesten döntően magyarul beszéltek, de a Duna mindkét oldalán meg tudták érteni magukat. Arra is vannak adatok, hogy a forradalom és szabadságharc idején, bár nem

volt jelen a múzeum lépcsőin Petőfi oldalán, de magatartásának számos ráutaló vonása igazolja polgári egyenlőség társadalmi igénye melletti kiállását. (18)

Markusovszky Lajos nemzeti identitása is érdekes. Őt a szlovákok egy része szlováknak tartja (!). A felvidéki Csorbán (ma Štriba) született, apja ágostai evangélikus lelkész. Két nap magyarul, két nap szlovákul tartotta az istentiszteletet, de a környékbeli tót falvakban is szolgált. Egy pozsonyi orvos-történész Csorbán 2015-ben tartott megemlékezésen *Ludovik Markusovszky* szlovákságát igazolandó arra hivatkozott, hogy karrierje érdekében „elhagyta szlovákságát”. (9) Érvelése könnyen vitatható. Rozsnyón, majd Késmárkon tanulva szüleiivel magyarul levelezett. Megalapította a magyar nyelvű *Orvosi Hetilap*ot, a kiengedés után Eötvös, majd Trefort kormányában (mindkét családnak csaknem két évtizedig háziorvosa volt) bár nagy tekintéllyel, de szerény minisztériumi pozícióval (miniszteri tanácsos), elérte a pesti egyetemi klinikák építését, továbbá a Kolozsvári Orvosi Egyetem, vagy az Országos Közegészségügyi Tanács alapítását. Kossuth illetve Balassa kérésére a szabadságharcban végig, majd Klagenfurt mellett is kezelte-kísérte Görgei(y)t, a szabadságharc fővezérét. (11,13,19,20,22–24)

Magyarságuk bizonyosságául Nemeskürty István, a híres történész érvelése a legkézenfekvőbb: mindketten elkötelezett hívei voltak a '48–49-es magyar forradalomnak és szabadságharcnak, tehát elkötelezett magyarok voltak. (18)

Mindketten jogászai tanulmányokkal kezdték pályájukat, de egy év után az orvoslást választották. Világképük azonos: konzekvens természettudományos szemlélet. Tudásuk alapjait mindketten a pesti és bécsi egyetemen szerezték, bár Semmelweis a 2–3. egyetemi évet Pesten végezte, oklevelét Bécsben kapta 1844-ben; Markusovszky Pesten volt hallgató, diplomája (1844) is itteni, de Bécsben Wattmann professzor mellett volt műtősnövendék 1846–47-ben.

Barátok és küzdőtársak voltak. Gondolkozásuk logikai módszerében azonban megmutatkoznak egyéniségük különbözőségei. Mindkettő vérmes temperamentumú, Semmelweis az indulatosabb és pszichésen sérülékenyebb. Markusovszky Semmelweist így jellemezte: „...*élete törekvésének fő-, szinte egyedüli célja a tudomány volt, melyre, valamint egyetemünk haladásának ügyét felkarolni mindig készen állott, megtevén erejéhez képest mindazt, amire mint ember, orvos, tanár és e hazának polgára kötelezve volt*” (MARKUSOVSZKY L: Semmelweis tanár emlékezete. *Orvosi Hetilap*, 1865). (17) A két génusz párhuzamában tudni kell, Semmelweis az aszepszis-antiszepszis felismerője, míg pályatársa Markusovszky Lajos, Balassa János tanítványaként hazánkban elsőként alkalmazta az éternarkózist, sőt mint hadisebész kezdeményezte a hadszíntéren szolgálatot teljesítő orvos táskájának kötelező tartozékát. (12) Mindketten tehát innovatív orvosok voltak.

Ha valaki, úgy Markusovszky sokat tett Semmelweis tanainak elfogadtatásáért. Világosan látta, miért mellőzik és támadják Semmelweis tételeit, melyeket 1861-ben „*Die Aetiologie, der Betriff und die Prophylaxis der Kindbettfiebers*” címmel jelentetett meg. Szerencsénkre, az Akadémia Könyvkiadó jóvoltából 2012-ben megjelent a mű legújabb magyar nyelvű fordítása, mely az archaikus nyelvezetet modernizálta, ritkán használt fogalmakat lábjegyzetben magyarázva a homogén olvasói kört kitágította. (21) Ennek ellenére a 383 oldalas könyv 70 táblázatával és számtalan altábláival máig nehéz olvasmány. Markusovszky könyvismertetésében azonban tömören fogalmaz: „*A gyermekágyi láz kórtanáról*” az *Orvosi Hetilap*ban 1858-ban így írt: „... *ki a közvélemény ellen, legyen az bár tudósok véleménye, föl mer kelni s az évszázados hitet megingatni – az pártütő, kit ha okkal*

legyőzni nem lehet, erőhatalommal kell elutasítani és megsemmisíteni – Így járt szerzőnk is.” A szenvedélyes azonosulás íratta vele a recenzió talán legszebb sorait: „A tanár nem barátja a polémianak, a könyv ellenkező vélemények cáfolatára van fordítva, a cáfolat nem enyhe, fogalmazása során nem húzott kesztyűt, ami a szíven fekszik, fennszóval kimondja, nem cukros labdacskákkal ezer bocsánatot kér. A gyermekágyi láz kórtanának bulvárata nincs befejezve, sőt bizonyos, Semmelweis tanár adta definíció is csak elsődlegesnek tekinthető, a szabados fürkészőknek, azt hisszük, ki kell még kutatni, mi és milyen azon rothadt szerves anyag mely fertőzést okozza, mi úton és módon jut ez az anya szervezet belsejébe, mint működik ott, melyek felszívódásának és működésének feltétele...” A világraszóló felismerés igen világos ismertetése, évekkel Joseph Lister, Louis Pasteur és Robert Koch felfedezései előtt vitathatatlanul, szépen bizonyítja a gyermekágyi láz oka felismerésének prioritását. (22–25)

Markusovszky így írt 1865 augusztusában az általa szerkesztett *Orvosi Hetilap*ban Semmelweis tanár emlékezetéről: „Különös határozata a gondviselésnek, azonos kór azzal, melynek okai kifürkészésének bűvárunk legjobb erejét szánta, s mely elöl annyi életét megmentenie sikerült, az ő saját életének végét siettesse, és gyors halálát okozza... nem szabad megfélekedznünk tiszta jelleme, igaz szíve, mindenkor őszinte, jó szándékú magaviseletéről... mit jónak és igaznak hitt, heves vitatása, a rossznak vagy a tudományra nézve károsnak láttára vagy hallatára benne felindulat, valamint nyilvánulásra nézve testi szenvedő állapotában tartják magyarázatukat, irányuk és tiszta céljuk által tökéletesen igazolván... élete törekvéseinek fő-, szinte egyedüli célja a tudomány volt.” Később, a Tudományos Akadémia ülésén (1886. 11. 26.) emlékezett így a nevezetes felfedezésről: „... még csak egyik hazánkfiának, boldogult Semmelweis tanárnak azon észlelését említem fel, mellyel elernyedetlen buzgóságú törekvésének sikerült a bécsi kórházban éveken át dühöngő és minden hivatalos bizottmánnyal daczó gyermekágyi láz okát fölfedezni és szerencsésen eltávolítani...” (*Orvosi Hetilap*, 1886). (17)

Trencsényi Tibornak, az újkori *Hetilap* legendás főszerkesztőjének írásaiból tudjuk: Tauffer Vilmos, a híres szülészprofesszor, aki az idő tájt a Szülészeti Ügyek Kormánybiztosa, 1918-ban, a géniusz születésének centenáriumára jegyzett beszédében, mikor már a fejlett nyugat is a tudós magyar orvosprofesszort „az anyák megmentője”-ként értékelte, joggal hiányolta a Semmelweis-szoborcsoportból Markusovszkyt. „... mert nagy kérdés, hogy Markusovszky morális hatása nélkül egyáltalán napvilágot látott volna-e Semmelweis epochális munkája 1861-ben, mert tudva van, hogy Bécsből való távozása után teljes 10 éven át apáthiás hallgatásba merült, melyből csak környezetének – és különösen Markusovszkynak – ráhatása folytán lépett ki ismét...” (22–24)

Ismerjük el: a két géniusz pályájában láthatók a nyilvánvaló különbségek is. Semmelweis a nagy felfedező, de sajnálatosan tudományos eredményeit nem tudta „eladni” a szakmai közéletnek, sőt emberi és szakmai konfliktusok sorozatát generálta, annak ellenére, hogy pályatársa és barátja sokszor segített eredményei publikálásában. Életműve tragédiájáról a szimpóziumon is bőven hallhattunk. Semmelweis Markusovszky felkérésére névleg az *Orvosi Hetilap* belső munkatársa lett, ő vezette a szülészeti nőgyógyászati rovatot. Erről bővebben olvasható Vértes László írásában. (25)

Markusovszkyra éppen az ellenkező a jellemző. A magyar orvosi szaknyelv és szaktudás fáradhatatlan elkötelezettje, az első jelentős, máig is az orvosképzést, továbbképzést szolgáló magyar nyelvű orvosi folyóirat és könyvkiadás megteremtője. Az orvosképzés kor-

szerűsítője, a képzés és továbbképzés törvényi és infrastrukturális feltételeinek fáradszatólan támogatója és megalapozója. Az sem véletlen, hogy orvosi disszertációját „*Medicus qua educator*”, azaz „*Az orvos mint nevelő*” címmel írta.²⁰ Vázolta az orvosi hivatás alapelveit is: „*Ne alacsonyítsa tudományát tehénné, mely őt vajjal látandja el, ne pénz- és hírkereset módjává*”. A *Hetilap* első számában írta: „*A lap megindításának kötelességérzete mindnyájunknál közös volt... Célunk az orvostudomány művelése köztük és általunk, figyelmeztetni ügyfeleinket a tudományos orvosi világ tanulmányaira és felfedezéseire; terjeszteni és meghonosítani közöttünk az okszerű és lehetőleg tüzetes orvosi kórbúvárlatot és eljárásait; megörökíteni hazánk javára kitűnő szakembereink tapasztalatait; értesíteni tanintézeteink és kórodáink tanulságos anyagát; közmunkálkodni honunk egészségügyi viszonyai és kincsei megismerésére és az orvosi hivatás tudományos és erkölcsi emelésére.*” (15,16) Idézzve ismét Vértés Lászlót az *Orvosi Hetilap* centenáriumi emlékkönyvéről: „*A 100 éves hetilap foliánsai az orvostudomány sok kitűnőségének nagyszerű közleményeit örökítették meg, de legdrágább kincsként mégiscsak annak az embernek világhírű felfedezéséről írt... tanulmányát őrzí, amelynek a magyar orvostudomány egyik hősőzának, Semmelweis Ignácnak – az anyák megmentőjének – nagyságát hirdetik.*” (25)

Semmelweis 1848 tavaszán több társával együtt tagja lett a bécsi forradalmi Nemzeti Gárdának, de ettől függetlenül hivatását folyamatosan gyakorolta. Nincs adatunk a pesti forradalom és szabadságharc küzdelmeiben való aktív részvételéről, szemben Markusovszkyval, akinek a szabadságharcban vállalt jelentős szerepe közismert.

Semmelweisről és koráról talán a legtöbbet Benedek István 1973-ban megjelent munkájából lehet megtudni. (2) Az 560 oldalas tanulmány gazdag bibliográfiája a szerző minden állítását adatokkal támasztotta alá. A két orvos kapcsolatáról 66 hivatkozással 32 oldal szól a könyvben. Olvasható, hogy 1845–46-ban Bécs egyik elővárosában, az Alservorstadban fél évig együtt laktak. Azt is talán Benedek István írta meg először, hogy Markusovszky a *Hetilap* 1861-es évfolyamának 10., 12. és 14. számában megjelent könyvismertetésében mindenki számára tömören és érthetően írta le az egyébként Semmelweis könyvéből nehezen kibontható nagy felfedezést. Ennek előzményéről könyvének 230. oldalán így írt: „... a barát Markó (Markusovszky Lajos) nem szűnt meg noszogatni barátját, írja le már azt a könyvet, mely hisz készen áll a fejében – Semmelweis stereotíp válasza ennyi volt: Nem tudok írni.”

A szerző munkahelye, a Markusovszky Egyetemi Oktatókórház évente ünnepegeken megemlékezik nemcsak a két nagy orvos-géniuszról, Semmelweis Ignác Fülöpről és Markusovszky Lajosról, hanem a kórházalapító Pető Ernő emléke előtt is tisztelegnek. A Markusovszky-ünnepegeket 1955-től – a kórház névadásától – március idusán tartják. Az első emlékelőadást Magyar Imre professzor tartotta, de beszélt az ünnepeletről Selye János, Vízi E. Szilveszter és mások, immár 53 alkalommal! Ekkor hirdetik ki az ún. Markusovszky Tudományos Publikációs Pályázatok nyerteseit.

Semmelweisről 1958 óta tartanak megemlékezést július hónap elején, születésnapjához kapcsolódva. Ez az emlékelőadáson túl a kórházi előléptetéseknek (adjunktusi, főorvosi ki nevezések) is alkalma. A legendás kórházalapító és újjáteremtő, majd méltatlanul meghurcolt Pető Ernő rehabilitációs ünnepege óta (1999 novemberétől), róla ugyancsak rendszeresen megemlékeznek. Ekkor a nagy orvos elődökről való megemlékezés, posztumusz elismerések, utódok emlékelőadásai kerülnek a fókuszba. Így például Görög Dénes tanárról fia, Görög Sándor akadémikus, vagy Szabolcs Zoltán professzorról fia, Szabolcs

István professzor és mások tarthattak emlékelőadásokat. Ekkor köszöntik a nyugdíjba vonuló kollégákat is. Mindezekről a kórház történetét bemutató kötetben bővebben olvashatunk. (8)

Ne feledjük: 2018 volt Görgey születésének 200. évfordulója is, akinek életútja szorosan kapcsolódik Markusovszkyéhoz. Kész csoda, hogy Görgey a súlyos fejsérülését abban az időben túlélte, annak ellenére, hogy az első ellátók félrekezelték azzal, hogy összevarrták fejsebét. A 31 éves főparancsnoknak szívós, edzett szervezete, jó ellenálló képessége mellett, további szerencséje volt, hogy rendkívül jó orvos kezébe került. Görgey hősie feladatvállalását súlyos sérülés akadályozta, amely – figyelembe véve a kor orvosi színvonalát – akár végzetes kimenetelű is lehetett volna. Bár Markusovszky korában bakteriológiai tudás híján, az aszeptikus vagy antiszeptikus műtét még nem létezett, de a nyílt fejszűbegek korábbi ajánlások és saját hadisebészeti tapasztalatai alapján sikeresen kezelte. A korabeli leírások alapján a beavatkozást nem bódításban végezte. Nincs pontos írásos adatunk Görgey felépülésének teljes menetéről, de későbbi szoros kapcsolatukról igen. Markusovszky Lajos honvéderos, a magyar közegészségügy és egészségügyi oktatás megalapítója, az *Orvosi Hetilap* elindítója, antibiotikumos kezelés, fájdalomcsillapítás és egyáltalán antiszeptikus tudás nélkül is sikeresen meg tudta gyógyítani súlyosan sérült betegét. (11)

*

Semmelweis halála után elültek (átmenetileg hallgattak) a szakmai viták. Nem csoda, hogy a bécsi, az Allgemeine Krankenhausban felállított ravatala előtt 1865. augusztus 14-én, a bécsi barátai mellett csupán Markusovszky Lajos képviselte a magyarságot, a pesti orvoskart és a családot. (1,22–25) Családtagjai a „*bolond Náci*”-t Bécsben nem búcsúztatták. Halála után sem nyert nyugalmat, testi maradványát négyszer exhumálták, Ströbl Alajos szép szoborcsoportját 1906-ban az Erzsébet téren, majd 1948-ban a mai helyére szállítva a Rókus kórház előtt állították fel.

Az is állítható, hogy Markusovszky Lajos tudománypolitikai segítsége nélkül Semmelweis tanai és azok nemzetközi elismerése, „*az anyák megmentője*” a *Hetilap* főszerkesztője nélkül a feledés homályba vesztett volna.²⁴ Talán a korszakalkotó felfedezésének megfelelő publicitásának is köszönhető, hogy „*harcostársa*”, a skót Lister is elismerte Semmelweis prioritását a sebfertőzés elhárításának területén. 1965-ben halálának századik évfordulója tiszteletére az UNESCO – elismerve prioritását – az évet „*Semmelweis Év*”-nek nyilvánította. (Semmelweis sokat vitatott betegségéről és haláláról érdekes eszmefuttatást közölt Gaál Csaba 2017-ben, érdemes azt is elolvasni. [6])

A két neves orvost nemcsak több évtizedes barátság és kissé aszimmetrikus szakmai kapcsolat köti össze, de egy csoda, a 48-as bécsi majd pesti ifjúság forradalma is, mely kifejezte mindkettőjük teljes emberi, szakmai és hazafiúi beállítottságát, lelkesülésüket a polgári jogegyenlőségért. Sőt, bátran mondhatjuk: barátságuk szilárd alapja nemcsak a nagy felfedezésben történő azonosulás, az egymást támogató szakmai meggyőződés, hanem – mindketten polgári származásúak lévén – természetes módon a 48-as polgári forradalommal való azonosulás is. Csodáljuk ennek tudatában a páros csillag ragyogását!

IRODALOM

1. ANTALL József: Markusovszky Lajos 1815–1893. In: *Élet és Tudomány*, 1965. 1372–1374.
2. BENEDEK István: Semmelweis és kora. Gondolat könyvkiadó, 1973.
3. CHOLNOKY Péter: Markusovszky Lajos és Semmelweis Ignác együttműködése. *Orvosi Hetilap*, 2008. 949–950.
4. FEHÉR János (ED.): Az Orvosi Hetilap 150 éves pályafutása. Emlékkönyv az Orvosi Hetilap alapításának 150. évfordulójára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007.
5. FEISZT György: „Csak a jövő biztos, a múlt állandóan változik” Markusovszky Lajos legendája. In: *Orvosi Hetilap*, 2011. 805–808.
6. GAÁL Csaba: Semmelweis halálának ürügyén. In: *Orvosok Lapja*, 2017. 24–26.
7. HORVÁTH Boldizsár: Markusovszky Lajos, az orvos mint nevelő. In: *Vasi Szemle*, 2013. 557–560.
8. HORVÁTH Boldizsár és SZÉLL Kálmán: Vas Megye és Szombathely, Megyei Jogú Város Markusovszky Kórháza története, 1929–2004. Savaria University Press, 2004.
9. HORVÁTH Boldizsár: Markusovszky Lajos születésének 200. évfordulója alkalmából tartott ünnepek Csorbán (Štriba). In: *Orvosi Hetilap*, 2015. 1152.
10. HORVÁTH Boldizsár: Semmelweis Ignác Fülöp és Markusovszky Lajos jubileumát 2018-ban együtt ünnepelhetjük. In: *Magyar Nőorvosok Lapja*, 2018. 31–33.
11. HORVÁTH Boldizsár: Markusovszky Lajos és Görgey(i) Artúr kapcsolata. In: *Vasi Szemle*, 2016. 549–553.
12. <http://semmelweis.hu/hirek/2015/04/20/ketszaz-eve-szuletett-markusovszky-lajos/>
13. KAPRONCZAY Károly: A „Semmelweis-kutatás” története. In: *Orvosi Hetilap*, 2017. 1195–1199.
14. KESZEI Szabolcs: A fővezér orvosa. (Legenda és valóság dr. Markusovszky Lajos 1948–49-es szerepéről). In: *Vasi Szemle*, 2000. 533–541.
15. MARKUSOVSZKY L.: Medicus qua educator. Dissertati inauguralis. Pestini 1844. 32.
16. MARKUSOVSZKY Lajos: Az Orvosi Hetilap Programja. In: *Orvosi Hetilap*, 1860. 991–992.
17. MARKUSOVSZKY Lajos: Semmelweis tanár emlékezete. In: *Orvosi Hetilap*, 1865. 551–552.
18. NEMESKÜRTY István: Mi, magyarok. Történelmünk ezerszáz éve; 5. (ed.); Bp. Akadémiai Kiadó, 2006.
19. PAPP Zoltán: 200 éve született Markusovszky. In: *Orvosi Hetilap*, 2018. 1039–1040.
20. REGÖLY–MÉREI György: Semmelweis és Markusovszky orvosi szemlélete. In: *Orvosi Hetilap*, 1968. 1495–1498.
21. SEMMELWEIS I. F.: A Gyermekágyi Láz Kórtana, Fogalma és Megelőzése. Bp. Akadémiai Kiadó, 2012.
22. TRENCSENI Tibor: Markusovszky Lajos Életműve. In: Az Orvosi Hetilap centenáriumi emlékkönyve. Medicina Kiadó, Budapest, 1957. 5–20.
23. TRENCSENI Tibor: Markusovszky Lajos (1815–1883). In: Réti E. ed. A Magyar Orvosi Iskola Mesterei. Medicina Könyvkiadó, Budapest. 1969. 56–57.
24. TRENCSENYI Tibor: Markusovszky Lajos. In: *Orvosi Hetilap*, 1969. 2677–2684.
25. VÉRTES László: Semmelweis Ignác és az Orvosi Hetilap. In: *Orvosi Hetilap*, 1986. 835–836.